

JULI 2016 | #06 |

OVER JONGEREN ALS DADER, SLACHTOFFER EN DE LINK TUSSEN BEIDEN

Diederik Cops & Stefaan Pleysier

In deze bijdrage gaan we, op basis van de grootstedelijke JOP-schoolmonitor 2013 (N=1898), dieper in op de mogelijke verklaringen voor de samenhang tussen ouderschap en slachtofferschap van criminaliteit bij jongeren. Het onderzoek toont vooreerst aan dat jongeren, in tegenstelling tot wat misschien op basis van de publieke opinie en het politieke debat wel eens wordt gedacht, niet enkel dader van criminaliteit zijn, maar ook vaak als slachtoffer met criminaliteit worden geconfronteerd. Bij jongeren die dader van criminaliteit zijn, is de kans, in vergelijking met niet-daders, groter dat ze ook slachtoffer worden. Hetzelfde geldt voor slachtoffers: ook slachtoffers hebben, in vergelijking met zij die geen slachtoffer zijn, een grotere kans om als dader met criminaliteit in aanraking te komen. Deze overlap tussen ouderschap en slachtofferschap kan ook indirect zijn en worden toegeschreven aan het feit dat groepen (potentiële) daders en groepen (potentiële) slachtoffers dezelfde levensstijl en routines delen, en 'toevallig' op hetzelfde tijdstip en dezelfde plaats met elkaar in contact komen.

Diederik COPS is doctor in de Criminologie en was tussen 2011 en 2015 als postdoc onderzoeker verbonden aan het Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC) van de KU Leuven. Sedert januari 2016 werkt hij als onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut.

Stefaan PLEYSIER is hoofddocent jeugdcriminologie en methoden van onderzoek aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven en coördineert, samen met Johan Put, de onderzoekslinje Jeugdcriminologie aan het Leuven Instituut voor Criminologie (LINC). Zijn onderzoek focust zich op jeugddelinquentie en (de maatschappelijke aanpak van) problematisch en geproblematiseerd gedrag bij jongeren.

Deze bijdrage is een (grondige) herwerking van een artikel dat eerder werd gepubliceerd in het European Journal of Criminology (Cops & Pleysier, 2014). Deze eerdere bijdrage heeft hetzelfde onderwerp, maar hier maken we gebruik van meer recente data om de link tussen dader- en slachtofferschap te bespreken.

Justice et sécurité/Justitie en veiligheid,
info@jsjv.be, www.jsjv.be, ISSN : 2406-6931

INLEIDING

Jongeren worden in het publieke en politieke debat over criminaliteit veelal opgevoerd als daders van crimineel gedrag. Meer algemeen kunnen we gelijkaardige tendensen vaststellen als het gaat om overlastgevend gedrag (denk maar aan de discussies omtrent de aanpassingen aan de wet op de Gemeentelijke Administratieve Sancties) of de oorzaken van onveiligheidsgevoelens. Ook in deze gevallen vervullen jongeren vaak een centrale plaats als (ver)oorza(a)k(ers). Deze relatief eenzijdige maatschappelijke beeldvorming over de jeugd als oorzaak van criminaliteit, overlast en onveiligheid heeft echter een (gedeeltelijke) ontkenning van het feit dat deze leeftijdsgroep ook meer wordt geconfronteerd met slachtofferschap van diverse vormen van criminaliteit, overlast en onveiligheid als belangrijk neveneffect. Net zoals bij ouderschap vormt 'jong zijn' immers ook een belangrijke voorspeller voor de kans op slachtofferschap van criminaliteit. Een andere algemene tendens in criminologische onderzoek is de benadering van ouderschap en slachtofferschap als twee afzonderlijke fenomenen. Met betrekking tot jongeren leidt dat meer concreet tot de (impliciete) tweedeling tussen de groep jongeren die dader zijn aan de ene kant en jongeren als slachtoffer aan de andere kant. De vraag is echter of dit geen artificieel onderscheid is, met een realiteit die veel complexer is dan deze opdeling doet vermoeden, waarbij dader- en slachtofferschap veel vaker samenhangen en samengaan.

In deze bijdrage gaan we dieper in op mogelijke verklaringen voor de samenhang tussen ouderschap en slachtofferschap bij jongeren. We maken hierbij gebruik van de data van de JOP-monitor om de mate van samenhang tussen ouderschap en slachtofferschap bij jongeren te onderzoeken, meer specifiek de data van de JOP-schoolmonitor 2013, de meest recente afname van de JOP-monitor.¹ In deze bijdrage maken we gebruik van de grootstedelijke steekproef die binnen deze monitor werd gerealiseerd. Alle secundaire scholen in Antwerpen, Gent en de Nederlandstalige scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werden gecontacteerd. In totaal waren 31 scholen bereid deel te nemen aan het onderzoek; in elke school werd vervolgens op toevallige wijze één klas per studiejaar per onderwijsvorm geselecteerd, waarvan alle leerlingen de vragenlijst invulden. Dit leverde een steekproef op met een steekproef van 2709 respondenten. Omdat een vereenvoudigde en sterk ingekorte vragenlijst is gebruikt voor leerlingen in de eerste graad, maken we verder in deze analyses enkel gebruik van de gegevens van de leerlingen in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs in deze drie steden (n=1898). De gemiddelde leeftijd van de respondenten bedraagt 17.1 jaar, 53.5% van hen is mannelijk. De meerderheid van de bevraagde leerlingen in dit onderzoek blijkt van niet-Belgische origine te zijn: meer bepaald heeft 61% van hen minstens één ouder die niet van Belgische afkomst is. Wat betreft de verdeling over de verschillende onderwijsvormen, volgt 46.7% les in het algemeen secundair onderwijs (aso), 29.8% in het technisch secundair onderwijs (tso) en 23.6% in het beroepssecundair onderwijs (bso).

¹ Het Jeugdonderzoekplatform (JOP) is een interdisciplinair en interuniversitair samenwerkingsverband tussen de vakgroep TOR (VUB), de vakgroep Sociale Agogiek (UGent) en de onderzoekslijn Jeugdcriminologie van het Leuvens Instituut voor Criminologie (KU Leuven) en vormt een onderdeel van het Beleidsrelevante Steunpuntenprogramma van de Vlaamse overheid. Vanuit de taak om op herhaalde basis representatieve data over de staat van de Vlaamse jeugd te verzamelen, heeft het JOP sinds 2006 drie grootschalige bevragingen uitgevoerd van Vlaamse jongeren (2006 – 2008 – 2013). Daarnaast zijn ook verschillende grootstedelijke monitors afgenomen: in 2010 in Nederlandstalige secundaire scholen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, in 2012 in Antwerpen en Gent en in 2013 in alle drie deze steden.

JONGEREN ALS DADER OF ALS SLACHTOFFER VAN CRIMINALITEIT...

In het debat over criminaliteit worden jongeren veelal als dader van crimineel gedrag benoemd. Die aandacht wordt gerechtvaardigd door het feit dat jongeren verhoudingsgewijs (veel) meer criminaliteit plegen dan andere en oudere bevolkingsgroepen. De meeste criminologische theorieën en het merendeel van het criminologisch onderzoek naar oorzaken van criminaliteit is gevoerd bij jongeren. Bekende voorbeelden hiervan zijn de sociale desorganisatietheorie (Shaw & McKay, 1942), de sociale bindingen theorie van Hirschi (1969), de subculturele theorieën (Cohen, 1955), de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid (Walgrave, 1980) en de recente situationele actie theorie (Wikström, 2010). Hoewel de meeste van deze theorieën de ambitie hebben een algemeen geldende verklaring voor crimineel gedrag te geven (en dus niet enkel criminaliteit bij jongeren te verklaren), maken deze auteurs in de praktijk gebruik van studies bij adolescenten om deze theorieën empirisch te toetsen.

Tabel 1 geeft alvast weer in welke mate jongeren in de drie onderzochte (groot)steden aangeven dat ze het voorbije jaar delinquent gedrag hebben gesteld. In de JOP-monitor dienden de respondenten voor negen delictsvormen aan te geven of en hoeveel keer ze deze feiten hadden gepleegd.² Uit deze bevraging komt naar voor dat met name de lichtere (vermogens)delicten het meest gerapporteerd worden door jongeren in ons onderzoek. Vandalisme – met 16.1% van de respondenten die zegt dit minstens één keer te hebben gedaan – diefstal van minder dan 5 euro – 24.3% daders – en vooral zwartrijden komen relatief vaak voor. Vooral dit laatste delict blijkt populair bij de grootstedelijke jeugd: liefst 64.3% van alle jongeren geeft aan dit minstens één keer te hebben gedaan, 42.7% zegt zelfs frequent, dus drie keer of meer, zonder te betalen met bus, tram of trein te hebben gereisd. Een verklaring voor deze zeer hoge prevalentie van zwartrijden zijn de dichte openbare transportnetwerken in grotere steden, die bijgevolg veel opportuniteiten bieden voor jongeren om dit feit te plegen. De zwaardere (persoons)delicten worden minder gerapporteerd. Het plegen van fysiek geweld wordt door 13.4% van de respondenten aangegeven; de andere items worden in mindere mate bevestigend beantwoord. Het dragen van een wapen in het openbaar (8.1%), het dealen van drugs (6.4%), het bedreigen van andere personen op straat (7.7%) en inbraak (2.9%) worden slechts door een kleine minderheid van de respondenten gerapporteerd. Bovendien geldt in de meeste gevallen dat plegers van de bevraagde delicten slechts sporadisch – dus één of twee keer – zeggen deze feiten te hebben gepleegd.

² Voor meer informatie over de formulering van de items en de mogelijke antwoordopties, verwijzen we naar het technisch verslag van deze JOP-monitor dat te raadplegen is op www.jeugdonderzoekplatform.be. Ook voor een meer diepgaande bespreking van deze bevindingen kunnen steeds de verschillende publicaties van het JOP worden geraadpleegd (i.c. Cops, 2014; 2013; Op de Beeck & Cops, 2010). Op de website <http://databank.jeugdonderzoekplatform.be/> krijgen geïnteresseerden de mogelijkheid zelf cijfermateriaal uit de dataset van de verschillende JOP-monitors te genereren en te verkennen. De verdeling van elke variabele kan daarnaast worden opgesplitst naar drie achtergrondkenmerken, met name geslacht, leeftijd en al dan niet schoolgaand.

Tabel 1. Frequenties zelfgerapporteerd daderschap van verschillende delicten bij jongeren die school lopen in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs in Gent, Antwerpen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Nederlandstalige net)

	Nooit	Sporadisch (één of twee keer)	Frequent (drie keer of meer)
Zwarijden	35,7	21,5	42,7
Vandalisme	83,9	10,8	5,3
Diefstal < 5€	75,7	14,3	10,0
Diefstal > 5€	88,2	6,8	5,0
Fysiek geweld	86,6	9,8	3,6
Openbare wapendracht	91,9	4,3	3,8
Drugs dealen	93,6	2,8	3,6
Bedreiging op straat	92,3	5,2	2,5
Inbraak	97,1	2,0	0,9

Bron: JOP-schoolmonitor 2013 (grootstedelijke steekproef)

De groeiende kritiek op de eenzijdige aandacht voor daderschap leidde vanaf de jaren zeventig tot de ontwikkeling van de victimologie. Binnen deze subdiscipline van de criminologie werd en wordt, naast aandacht voor de gevolgen en beleving van slachtofferschap voor de betrokkenen, op zoek gegaan naar de prevalenties van slachtofferschap en sociaaldemografische profielen van slachtoffers. Hoewel uit onderzoek naar slachtofferschap snel bleek dat jongeren een hogere kans vertonen om met slachtofferschap geconfronteerd te worden, is de wetenschappelijke en maatschappelijke aandacht voor deze keerzijde van de criminaliteit relatief beperkt gebleven (Fattah, 1991; Loader, 1996; Vynckier, 2012). Een mogelijke reden voor deze beperkte aandacht voor slachtofferschap bij jongeren is het feit dat slachtofferschap vaak gepaard gaat met een connotatie van onschuld en kwetsbaarheid, wat in onze huidige maatschappij minder evidente adjectieven zijn om jongeren te beschrijven. Jongeren hebben een levensstijl waarin ze eerder risico's opzoeken dan deze trachten te vermijden. Ze bevinden zich (relatief) vaak op locaties en op tijdstippen waar het risico op criminaliteit (en dus op slachtofferschap) het meest uitgesproken is. Daarnaast zijn jongeren, zoals reeds gezegd, vaker dader dan volwassen burgers en blijken daderschap en slachtofferschap nauw met elkaar verbonden te zijn, vooral wat persoonsdelicten betreft (Fattah, 1991; Op de Beeck & Cops, 2010; Verdonck, Cops, Pleysier & Put, 2011). Van jongeren die in dergelijke omstandigheden het slachtoffer van een delict worden, wordt vaak aangenomen dat ze dit tot op zekere hoogte zelf hebben uitgelokt of er althans gedeeltelijk mee verantwoordelijk voor zijn.

Naast daderschap peilt de JOP-monitor ook naar slachtofferschap bij deze respondenten. Meer concreet worden zes feiten voorgelegd waarvan de jongeren dienden aan te geven of en in welke mate ze ermee geconfronteerd werden in het voorbije jaar. Ook uit de bevraging van Vlaamse jongeren die schoollopen in Antwerpen, Gent of Brussel komt duidelijk naar voor dat slachtofferschap van criminaliteit een belangrijke realiteit in de leefwereld van deze jongeren vormt (zie tabel 2). Vooral slachtofferschap van diefstal wordt door een grote groep jongeren gerapporteerd: 36.4% (dus meer dan een op drie) zegt dat het voorbije jaar minstens één keer iets van hem/haar gestolen is geweest. Ook

lastiggevallen worden op straat gebeurt relatief vaak, met 37.9% van de respondenten die aangeeft hiermee geconfronteerd te zijn geweest. Slachtofferschap van andere feiten wordt dan weer in minder mate gerapporteerd. Zo is 11.4% slachtoffer geworden van vandalisme, 5.7% van fysiek geweld, 13.3% van afpersing (onder dwang iets moeten afgeven) en 6.5% is bedreigd geworden met een wapen. Ook wat betreft slachtofferschap gaat de vaststelling op dat voor de meerderheid van de jongeren dit slachtofferschap beperkt blijft tot één of twee keer in het voorbije jaar.

Tabel 2. Frequenties zelfgerapporteerd slachtofferschap van verschillende delicten bij jongeren die school lopen in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs in Gent, Antwerpen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (Nederlandstalige net)

	Nooit	Sporadisch (één of twee keer)	Frequent (drie keer of meer)
Vandalisme	88,6	8,3	3,1
Diefstal	63,6	31,3	5,1
Fysiek geweld	94,3	4,8	0,8
Bedreigd met een wapen	93,5	5,3	1,2
Afpersing	86,7	10,7	2,6
Lastiggevallen op straat	62,1	22,8	15,1

Bron: JOP-schoolmonitor 2013 (grootstedelijke steekproef)

Wat deze resultaten aantonen is dat zowel ouderschap als slachtofferschap ruim aanwezig zijn in de leefwereld van de huidige Vlaamse jeugd. Hoewel deze resultaten hier specifiek betrekking hebben op jongeren die een groot deel van hun tijd doorbrengen in een grootstedelijke context waar criminaliteit meer voorkomt, komen gelijkaardige resultaten naar boven uit onze studies bij Vlaamse jongeren in het algemeen. Hoewel criminaliteit – zowel ouderschap als slachtofferschap – meer voorkomt in de grootstad, blijkt dat ook buiten deze grootstedelijke context heel wat Vlaamse jongeren in aanraking komen met criminaliteit (zie voor meer info o.a. Cops, 2014; Op De Beek & Cops, 2010).

JONGEREN ALS DADER ÉN SLACHTOFFER VAN CRIMINALITEIT

In het traditionele maatschappelijke discours bestaat een duidelijk onderscheid tussen daders van criminaliteit enerzijds en slachtoffers van criminaliteit anderzijds. Ook binnen het criminologisch onderzoek vormt deze tweedeling (onbewust) een belangrijke realiteit en wordt veelal ofwel gekeken naar (oorzaken van) ouderschap, ofwel naar (oorzaken van) slachtofferschap. Aandacht voor de overlap en/of het verband tussen ouderschap en slachtofferschap is veel minder groot en van (relatief) recente oorsprong. Het is in feite vanaf de herinterpretatie van criminaliteit als een tijd- en plaatsgebonden gebeurtenis, zoals naar voor geschoven door de 'routine activities' theorie (Cohen & Felson, 1979), dat voor het eerst vanuit een theoretisch oogpunt aandacht is gegaan naar de interactie tussen (potentiële) daders en (potentiële) slachtoffers als noodzakelijk element in de totstandkoming van criminaliteit. Vertaald naar slachtofferschap binnen de 'lifestyle exposure' theorie (Hindelang et al., 1978) wordt daarom een centrale verklarende rol weggelegd voor de risicovolle levensstijlen waarbij slachtoffers in contact komen met daders. Vanuit dit perspectief wordt de overlap tussen dader- en slachtofferschap toegeschreven aan het 'principle of homogeneity' (Hindelang

et al., 1978). “This principle states that persons are more likely to be victimized when they come into contact with members of demographic groups that contain a disproportionate share of offenders” (Lauritsen et al., 1991: 267-8). De dader-slachtoffer overlap is met andere woorden vanuit dit perspectief te wijten aan het feit dat potentiële daders en slachtoffers op hetzelfde moment en op dezelfde plaats aanwezig zijn. Gelijkaardige patronen van routine activiteiten en levensstijlen leiden ertoe dat potentiële daders en potentiële slachtoffers met elkaar in contact komen, met een verhoogde kans op criminaliteit als resultaat (Gottfredson, 1981).

Een tweede, alternatieve, verklaring voor de dader-slachtoffer overlap veronderstelt daarentegen het bestaan van een rechtstreekse en causale relatie tussen beide aspecten. Zo kan daderschap op zich actief bijdragen aan de kans om slachtoffer te worden (Vynckier & Pauwels, 2010). Daders zijn nu eenmaal vaker in een omgeving waarin ze aantrekkelijk zijn voor andere (potentiële) daders. Bovendien kunnen daders gezien worden als ‘ideale slachtoffers’ door andere potentiële daders, aangezien ze minder snel geneigd zullen zijn slachtofferschap te melden bij de politie, ofwel kunnen ze zelf het slachtoffer worden van hun vroegere slachtoffers (Wittebrood, 2007; Wittebrood & Nieuwbeerta, 1997). Daarnaast kan slachtofferschap ook leiden tot (later) daderschap als gevolg van gevoelens van woede, onrechtvaardigheid of wraak naar aanleiding van het eerdere slachtofferschap (Vynckier, 2012). Vanuit dit perspectief is de dader-slachtoffer overlap bijgevolg meer dan louter het resultaat van de (toevallige) samenloop van omstandigheden waardoor potentiële daders en potentiële slachtoffers, als afzonderlijke groepen, met elkaar in contact komen.

Ondanks deze (weliswaar beperkte) theoretische aandacht voor de dader-slachtofferschap relatie, bestaat er weinig empirisch onderzoek naar dit verband. Dit geldt nog meer in het geval van adolescenten, aan wiens slachtofferschap traditioneel minder aandacht wordt besteed (zie voor uitzonderingen in dit verband o.a. Vynckier, 2012; Vynckier & Pauwels, 2010). Bovendien blijft de empirische aandacht veelal beperkt tot de loutere vaststelling van het bestaan van een overlap tussen daderschap en slachtofferschap (o.a. Hindelang et al., 1978), tot het vergelijken van enkele sociaaldemografische kenmerken van beide groepen, waaruit inderdaad blijkt dat daders en slachtoffers diezelfde sociodemografische kenmerken delen, of waarbij deze kenmerken fungeren als ‘proxy’ variabelen voor levensstijl (o.a. Wittebrood & Nieuwbeerta, 1997).

De brede opzet van de JOP-schoolmonitor 2013 heeft op de eerste plaats als belangrijk voordeel dat zowel daderschap als slachtofferschap van verschillende criminaliteitsvormen is bevestigd. De quasi identieke formuleringen van deze items in de vragenlijst maakt het bovendien mogelijk om naast een algemene overlap ook op delictniveau naar het rechtstreekse verband tussen dader- en slachtofferschap te kijken. Daarenboven leidt deze brede opzet tot een grote variëteit aan bevestigde thema’s. Dit laat toe na te gaan, via multivariate analyses, in welke mate het ‘principle of homogamy’ de dader-slachtoffer overlap kan verklaren. Hiervoor zullen we in de onderstaande analyses nagaan of het verband tussen zelfgerapporteerd daderschap en slachtofferschap verdwijnt eens we controleren voor sociaal-demografische kenmerken zoals geslacht, etnische afkomst, leeftijd en onderwijsvorm, en indicatoren voor een risicovolle levensstijl zoals een uitgaansgericht

vrijtijds patroon en het hebben van delinquente vrienden. In wat volgt bekijken we zowel de mate waarin daderschap en slachtofferschap rechtstreeks samenvallen als de mate waarin we empirische indicaties voor dat ‘principle of homogamy’ kunnen terugvinden. Dit betekent dat we vanuit de twee beschreven theoretische perspectieven op de dader-slachtoffer relatie twee hypothesen kunnen afleiden. Vanuit de levensstijltheorie en het bijhorende ‘principle of homogamy’ zou het aanvankelijke verband tussen daderschap en slachtofferschap verdwijnen eens wordt gecontroleerd voor sociaal-demografische factoren en voor kenmerken van een risicovolle levensstijl. Vanuit de causale benadering wordt daarentegen verwacht dat het aanvankelijke verband ook stand houdt na controle voor deze factoren.

In een eerste stap gaan we op een eenvoudige wijze na in welke mate daderschap en slachtofferschap rechtstreeks samenhangen. Hiervoor kijken we of het gerapporteerde slachtofferschap verschilt tussen plegers en niet-plegers van criminaliteit. In tabel 3 wordt daarom zowel de prevalentie als de incidentie van slachtofferschap weergegeven voor respectievelijk plegers en niet-plegers van criminaliteit. Uit deze resultaten blijkt duidelijk dat daders van criminaliteit een hogere kans lopen om met slachtofferschap geconfronteerd te worden. Zo geeft 66.1% van alle daders aan dat ze minstens één keer slachtoffer zijn geworden, terwijl ‘slechts’ 41.3% van de niet-plegers zegt slachtoffer van één van de bevroegde delicten te zijn. Dit verschil blijkt significant ($X^2 = 89.32$, $p < .001$). Daarnaast rapporteren plegers eveneens gemiddeld een hogere frequentie van slachtofferschap dan niet-plegers: plegers worden gemiddeld slachtoffer van 2.4 delicten, terwijl dit voor niet-plegers op 1.2 delicten ligt ($t = -10.05$, $p < .001$).

Tabel 3. Prevalentie en incidentie van slachtofferschap bij plegers en niet-plegers van criminaliteit

	Prevalentie slachtofferschap (%)	Incidentie slachtofferschap (gemiddelde)
Plegers criminaliteit	66.1	2.4
Niet-plegers criminaliteit	41.3	1.2
Significantie	$X^2 = 89.32^{***}$	$t = -10.05^{***}$

Bron: JOP-schoolmonitor 2013
*** $p < .001$

Uit de kruistabel met daderschap en slachtofferschap (tabel 4) voor de vijf delicten die op identieke wijze bevroegd zijn, kunnen enkele bijkomende conclusies omtrent de dader-slachtoffer overlap worden geformuleerd. Een eerste vaststelling is dat, ondanks de samenhang en overlap tussen dader- en slachtofferschap, een meerderheid van de bevroegde jongeren niet in aanraking met criminaliteit is gekomen, niet als dader noch als slachtoffer, in het voorbije jaar. De groep ‘dader noch slachtoffer’ is voor alle delicten (met uitzondering van diefstal) in absolute aantallen de grootste groep. Zo is bijvoorbeeld 76.2% van de bevroegde jongeren dader noch slachtoffer van vandalisme geweest, 12.4% enkel dader, 7.5% enkel slachtoffer en 3.8% zowel dader als slachtoffer.

Tabel 4. Frequenties van ‘enkel daders’, ‘enkel slachtoffers’, ‘daders en slachtoffers’ en ‘daders noch slachtoffers’ in absolute aantallen (en percentages)

	Enkel dader	Enkel slachtoffer	Dader én slachtoffer	Dader noch slachtoffer
Vandalisme	226 (12,4)	137 (7,5)	70 (3,8)	1386 (76,2)
Diefstal	254 (14,0)	431 (23,7)	232 (12,8)	901 (49,5)
Fysiek geweld	183 (10,1)	47 (2,6)	57 (3,1)	1530 (84,2)
Wapendracht	101 (5,5)	74 (4,1)	43 (2,4)	1602 (88,0)
Bedreiging op straat	106 (5,8)	210 (11,5)	33 (1,8)	1472 (80,8)

In een tweede stap willen we nagaan in welke mate naast de rechtstreekse overlap tussen daderschap en slachtofferschap, beide groepen eenzelfde profiel delen op vlak van sociodemografische kenmerken en levensstijl. Zoals reeds eerder besproken veronderstelt met name de levensstijltheorie dat het verband tussen daders en slachtoffers ten dele verdwijnt wanneer sociodemografische kenmerken en indicatoren voor een risicovolle levensstijl worden opgenomen in de analyses. Uit onze resultaten (hier niet weergegeven) komt alvast naar voor dat daders en slachtoffers van criminaliteit in onze steekproef inderdaad tot op zekere hoogte dezelfde kenmerken delen. Zo blijken jongens en jongeren die school lopen in het technisch of beroepssecundair onderwijs (tso en bso) een grotere kans op zowel daderschap als slachtofferschap te hebben, in vergelijking met meisjes en jongeren in het algemeen secundair onderwijs (aso). Daarnaast blijkt dat zowel familiale sociaaleconomische status³ als migratieachtergrond⁴ niet samenhangen met beide dimensies. Met andere woorden, op vlak van sociaaldemografisch profiel zien we dat zowel daderschap als slachtofferschap sterker geconcentreerd zijn bij jongens in het tso en bso. Ook op vlak van levensstijl blijken daders en slachtoffers bepaalde kenmerken te delen: zowel jonge daders als jonge slachtoffers blijken meer frequent hun vrije tijd in de publieke ruimte door te brengen en meer vrienden te hebben die delinquent gedrag plegen (‘delinquente peers’). Dit alles is tot op dit moment een bevestiging voor de levensstijltheorie en het ‘principe of homogamy’, aangezien inderdaad blijkt dat daders en slachtoffers zowel op sociaaldemografisch vlak als op vlak van levensstijl in belangrijke mate hetzelfde profiel delen.

Ondanks dat dit erop lijkt te wijzen dat de levensstijltheorie een geldige verklaring vormt voor de samenhang tussen daderschap en slachtofferschap, laat een loutere vergelijking van de kenmerken van daders en slachtoffers nog niet toe een dergelijke conclusie te trekken. Hiervoor is het noodzakelijk na te gaan in welke mate dit verband verdwijnt eens wordt gecontroleerd voor deze achtergrond- en levensstijlkenmerken. Dit doen we door een stapsgewijze regressieanalyse op te bouwen met daderschap als afhankelijke variabele. In een eerste stap nemen we enkel slachtofferschap op, om zo de initiële samenhang tussen beide dimensies

³ De familiale welvaart meten we aan de hand van een item waarbij de jongeren dienden aan te geven hoe makkelijk of moeilijk hun gezin kon rondkomen met het beschikbare inkomen. Jongeren konden antwoorden op een schaal gaande van ‘zeer moeilijk’ (1) tot ‘zeer makkelijk’ (6). We gebruiken dus een subjectieve maat om de familiale sociaaleconomische status in beeld te brengen, die een indicatie geeft van de subjectieve inschatting door de jongeren van de financiële ruimte van het gezin.

⁴ Respondenten werden gevraagd het geboorteland aan te duiden voor zowel zichzelf, hun vader, hun moeder en hun grootmoeder langs moederszijde. Jongeren waarvan één van de ouders of de grootmoeder niet in België zijn geboren worden hier gezien als jongeren met een migratieachtergrond. Jongeren waarvan beide ouders en de grootmoeder in België geboren zijn worden samengenomen als groep zonder migratieachtergrond.

vast te stellen. In de volgende stappen nemen we achtereenvolgens de sociodemografische factoren (model 2) en de indicatoren van een risicovolle levensstijl (model 3) op. Indien het initiële verband tussen dader- en slachtofferschap verdwijnt na het toevoegen van de sociodemografische factoren en indicatoren van een risicovolle levensstijl, dan voedt dit de idee van het ‘principle of homogamy’; indien het initiële verband overeind blijft wijst dit, wat we uit voorgaande analyses reeds zagen, op rechtstreekse overlap tussen dader- en slachtofferpopulaties.

De mate waarmee jongeren geconfronteerd worden met slachtofferschap blijkt inderdaad een voorspeller van daderschap: hoe meer jongeren slachtoffer worden, hoe meer ze ook dader van criminaliteit zijn (zie tabel 5). Dit effect blijft even sterk na controle voor de sociodemografische factoren in model 2. De positieve waarde van de coëfficiënt ($b=.456$, $p<.001$) wijst op een positieve relatie: een hogere frequentie van slachtofferschap gaat met andere woorden samen met een hogere frequentie van daderschap. Dit betekent bovendien dat het initiële verband tussen dader- en slachtofferschap niet kan worden verklaard door het feit dat daders en slachtoffers dezelfde achtergrondkenmerken delen. Wat betreft deze kenmerken, blijken enkel mannen en jongeren in tso en bso meer daderschap te rapporteren. Leeftijd, de etnische achtergrond en de familiale SES hangen niet significant samen met delinquent gedrag in deze analyses.⁵ Belangrijker is wel dat het effect van slachtofferschap behouden blijft na controle voor deze sociaaldemografische kenmerken (zie model 2 in tabel 5), wat erop wijst dat het gelijkaardige sociaaldemografische profiel van daders en slachtoffers alvast niet fungeert als verklaring voor de overlap. Een gelijkaardige conclusie geldt met betrekking tot de indicatoren voor een risicovolle levensstijl. Hoewel beide factoren inderdaad sterk samenhangen met daderschap, blijft er nog steeds een direct effect uitgaan van slachtofferschap (zie model 3 in tabel 5). Ook een risicovolle levensstijl vormt met andere woorden geen afdoende verklaring voor de dader-slachtoffer overlap.

Tabel 5. Multivariate negatief binomiaal regressieanalyse met ‘frequentie van daderschap’ als afhankelijke variabele (ongestandaardiseerde coëfficiënten)

	Model 1	Model 2	Model 3
Slachtofferschap	.448***	.456***	.300***
Man (ref. cat. vrouw)		.719***	.368***
Leeftijd		-.010	-.024
Aso/kso (ref. cat. tso/bso)		-.418***	-.158*
Persoon met migratieachtergrond (ref. cat. geen migratieachtergrond)		.144	.121
Familiale SES		-.022	-.022
Vrije tijd in publieke ruimte			.239***
Delinquente vrienden			1.46***

* $p<.05$; ** $p<.01$; *** $p<.001$

5 Met betrekking tot de vaststelling dat er geen verschil in delinquent gedrag bestaat tussen jongeren van Belgische afkomst en jongeren van niet-Belgische afkomst – in het maatschappelijke debat wordt vaak het tegenovergestelde verondersteld en ook heel wat onderzoek komt tot een andere conclusie – kan een mogelijke verklaring liggen in de algemene maat voor daderschap die hier gebruikt is. Eerdere studies op basis van de JOP-monitors (zie o.a. Cops, Pleysier, Verdonck & Put, 2014) suggereren dat jongeren van niet-Belgische afkomst meer geweldsdelicten rapporteren dan Belgische jongeren, maar dat dit omgekeerd is bij de vermogensdelicten. Door beide types delicten hier samen te nemen in één maat, kunnen deze tegenstelde effecten elkaar opheffen.

AFSLUITENDE REFLECTIES

Uit bovenstaande bespreking komt alvast naar boven dat een significante groep van jongeren geconfronteerd wordt met slachtofferschap, hetzij enkel als slachtoffer, hetzij in combinatie met daderschap. Onze gegevens tonen dus aan dat jongeren niet enkel dader van criminaliteit zijn, maar eveneens als sociale groep in belangrijke mate met slachtofferschap van criminaliteit worden geconfronteerd. De (vaak) eenzijdige aandacht voor jongeren als daders van criminaliteit in zowel het publieke als het wetenschappelijke (criminologische) discours heeft daarom als neveneffect dat hun verhoogde kans op slachtofferschap, niet of slechts beperkt in beeld komt.

Een belangrijke nuance hierbij is dat voor elk van de hier bevraagde delictsvormen, met uitzondering van diefstal, een (grote) meerderheid van jongeren aangeeft niet met deze delicten in aanraking te zijn gekomen, als dader noch als slachtoffer. Hoewel met andere woorden een sterk theoretisch en empirisch verband tussen dader- en slachtofferschap kan worden vastgesteld, geldt deze rechtstreekse overlap tussen daders en slachtoffers slechts voor een kleine minderheid van de jongeren. Met andere woorden, bij die jongeren die dader/slachtoffer van criminaliteit zijn, is de kans groter dat ze ook slachtoffer/dader van criminaliteit zijn, althans in vergelijking met jongeren die niet als dader of slachtoffer met criminaliteit in contact komen. Zoals ook reeds eerder door andere auteurs (o.a. Vynckier & Pauwels, 2010: 77; Lauritsen et al., 1991) is aangehaald, dienen we in deze context oog te hebben voor het gevaar van 'victim blaming', of de schuld voor het slachtofferschap bij het slachtoffer zelf leggen. Niet in het minst omdat daderschap geenszins een allesomvattende verklaring voor slachtofferschap biedt, waardoor een dergelijke veralgemening te kort door de bocht zou zijn.

Naast het rechtstreekse verband tussen daders en slachtoffers blijkt dat de dader-slachtoffer overlap ook deels kan worden toegeschreven aan het feit dat groepen (potentiële) daders en groepen (potentiële) slachtoffers 'toevallig' op hetzelfde tijdstip op dezelfde plaats met elkaar in contact komen, zoals ook door Hindelang et al. (1978) werd gesteld (zie eerder). Deze resultaten wijzen op het bestaan van zowel een direct verband tussen daderschap en slachtofferschap, als een spurieus 'schijnverband' onder invloed van gedeelde socio-demografische kenmerken en risicovolle levensstijl van deze jongeren. Om het rechtstreekse verband meer in detail te bepalen, en met name de vraag naar causaliteit te beantwoorden ('daderschap leidt tot slachtofferschap' of 'slachtofferschap leidt tot daderschap'), is in de eerste plaats longitudinaal onderzoek nodig; enkel dergelijke data kunnen causale relaties op een directe wijze empirisch aantonen. Het cross-sectionele karakter van onze data – het gaat om gegevens verkregen via één meting waarbij alle vragen op hetzelfde moment door de respondenten zijn beantwoord – laat dit soort detailanalyses niet toe. Bovendien stoten we hier ook op de beperkingen van grootschalige kwantitatieve surveys. Dergelijke breed opgezette surveys zijn immers niet in de eerste plaats geschikt om specifieke processen en mechanismen die in dit geval in het samenspel tussen daderschap en slachtofferschap spelen in de diepte te onderzoeken. Diepgaand kwalitatief onderzoek, zoals dat onder andere werd uitgevoerd door Vynckier (2012) is noodzakelijk om dergelijke belevings- en ervaringsprocessen op een meer adequate manier bloot te leggen.

BIBLIOGRAFIE

- Cops, D. (2014). Criminaliteit en onveiligheidsgevoelens doorheen de tijd. Een analyse op basis van 10 jaar JOP-monitor. In L. Bradt, S. Pleysier, B. Spruyt, J. Siongers & J. Put (eds.). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-schoolmonitor 2013* (pp. 71-93). Leuven: Acco.
- Cops, D. (2013). Vriendschapsrelaties en delinquent gedrag. Op zoek naar modererende effecten bij Gentse en Antwerpse jongeren. In N. Vettenburg, M. Elchardus, J. Put & S. Pleysier (eds.). *Jong in Gent en Antwerpen. Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent* (pp. 293-316). Leuven: Acco.
- Cops, D. & Pleysier, S. (2014). Usual suspects, ideal victims and vice versa. The relation between youth offending and victimization and the mediating influence of risky lifestyles. *European Journal of Criminology*, 11, (3), 361-378.
- Cops, D., Pleysier, S., Verdonck, E. & Put, J. (2014). Delinquent gedrag en afkomst bij Brusselse scholieren. *Panopticon*, 35, (1), 27-49.
- Fattah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.
- Hindelang, H., Gottfredson, M. & Garofalo, S. (1978). *Victims of personal crime: an empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge: Ballinger.
- Lauritsen, J., Sampson, R. & Laub, J. (1991). The link between offending and victimization among adolescents. *Criminology*, 29, (2), 265-292.
- Sampson, R. & Lauritsen, J. (1990). Deviant lifestyles, proximity to crime and the offender-victim link in personal violence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, (2), 110-139.

- Op de Beeck, H., Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In: Vettenburg, N., Deklerck, J., Siongers, J. (eds.) (2010). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* [pp.283-310]. Leuven: Acco.
- Verdonck, E., Cops, D., Pleysier, S. & Put, J. (2011). *Jongeren en geweld. Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd*. Leuven: Acco.
- Vynckier, G. & Pauwels, L. (2010). Exploring the role of exposure to offending and deviant lifestyles in explaining offending, victimisation and the strength of the association between offending and victimisation. In M. Cools et al. (ed.). *Safety, societal problems and citizens' perceptions* (pp. 61-84). Antwerpen: Maklu.
- Vynckier, G. (2012). *Ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten*. Doctoraal proefschrift neergelegd tot het verkrijgen van de graad van Doctor in de Criminologische Wetenschappen, Faculteit Rechtsgeleerdheid, UGent.
- Wittebrood, K. & van Wilsem, J. (2008), Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.). *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (pp.205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Wittebrood, K. & Nieuwbeerta, P. (1997). Wie misdaden pleegt, kan klappen verwachten. De invloed van ouderschap en leefpatronen op de kans slachtoffer van geweld te worden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 39, (4), 341-356